

ЈЕДНО САВРЕМЕНО ТУМАЧЕЊЕ МАРКСИЗМА*

I. Карактеристично је за француску послератну теоретску мисао да је знатно окупирана проучавањем марксизма и марксистичке економске теорије. Један низ економиста, социолога, филозофа и марксолога (1) латио се тог сложеног посла. Што је ова интересантна појава везана за Француску, разлоге треба тражити у низу специфичних услова развитка савременог француског друштва. Његове све изразитије супротности на економском, политичком и социјалном плану; развијен и снажан комунистички и социјалистички покрет; и, не мање, традиције француске друштвене науке, чије су неке компоненте, као социолошко наслеђе, саставни делови основа марксизма, — свакако су неки од битних разлога што марксистичко учење наилази на низ проучавалаца оданих томе послу. Могло би се без претеривања рећи да Француска у проучавању марксизма предњачи другим западним земљама.

Оно што притом разликује у једној квалитативној мери ова проучавања од сличних покушаја у другим земљама на Западу јесте комплексније прилажење марксистичкој економској теорији, покушај да се она схвати и интерпретира не само са гледишта аналитичких инструмената за проучавање капиталистичке економске структуре, већ и са њених филозофских, идеолошких и социолошких аспеката који су у економској теорији интегрисани и чине са њом нераскидиву целину. Француски економисти, под јаким утицајем социолошког прилажења у друштвеним наукама и инспирисани њиме, а рационални скептици по начину мишљења и логичкој апаратури, више аналитичари појмова и система него њихови ствараоци, — у стању су да се супротставе једној искључиво спекулативно-дедуктивној методи при економској анализи из којег су апстраховане социолошке и институционалистичке премисе. Отуда су они ближи схватању марксистичком економском учењу, иако оно, по својој форми и пореклу, лежи на основама енглеске, а не француске економске школе. Притом, тежња за хуманизирањем савремене неутралне, механистичке, концептуализиране економске теорије, која је карактеристична за низ савремених француских економиста, тј. тенденција уношења у економску анализу и откривања помоћу ње, испод квантитативних, материјалних категорија, стварних од-

(*) Поводом књиге Jean-a Marchal-a: Deux essais sur le marxisme, I: Le marxisme comme conception générale de l'homme et du monde; II: Le marxisme comme instrument d'analyse de la repartition du revenu national, Paris, 1955.

(1) Да поменемо само имена за која се везују најзначајнији радови из различитих, углавном економске, области третирања марксизма: А. и Ј. Marchal, J. Lacroix, H. Bartoli, P. Bigo, H. C. Desroches, A. Bardjonet, J. Benart, H. Denis, R. Guigeneuf, E. Mossé, A. Piettre, G. Harmande, J. Y. Calvez, итд.

носа људи и људских група, у оквиру одређених институција, — налази у проучавању марксизма и свој плодан потстицај и своје средство развитака.

II. У низу радова овакве инспирације, од којих сваки ипак више истиче филозофску, економску или социолошку компоненту марксизма, есеји о марксизму Жана Маршала, професора политичке економије на Правном факултету у Паризу, претстављају у извесном смислу покушај синтезе да се сви елементи марксизма слију у целину, и да се притом покаже да је кроз марксистичку економску теорију, којом је обухваћена и филозофија, и социологија, и једна активна политичка доктрина, дата целина марксизма. Прожимајући марксистичку филозофију, социологију и политику, марксистичка економска теорија постаје на тај начин нека врста интегралне науке о марксизму кроз коју се марксизам може објаснити, али се притом сама марксистичка економска теорија не може објаснити без узимања у обзир њених интегралних делова (2).

Ову основну идеју професор Маршал развија у два одвојена есеја, од којих је први посвећен филозофској а други економској компоненти марксизма. Први је есеј мање вредности и оригиналности. У њему се проф. Маршал држи углавном идеја развијених у другим старијим и савременим радовима о марксистичкој филозофији (нарочито X. Бартолија и П. Вигоа). Ипак, већ у овом есеју проф. Маршал долази до свог основног става о јединству свих аспеката марксизма које је изражено у економској теорији, и до закључка да, поред обогаћења које је марксизам донео самој концепцији економске теорије, оно битно што је донео друштвеним наукама то је идеја о друштвеној еволуцији, чија је основа економски развитака. Ова еволуција је резултат унутрашњих фактора који дејствују у оквиру самог економског система, а није резултат, као што је мислила класична економска теорија, спољашњих фактора (Малтусов закон становништва, или Рикардов закон опадајућих приноса). Тиме је процес друштвене еволуције, за марксизам, потпуно везан за механизам економског система чиме марксизам даје фундаменталну садржину, од које треба поћи при проучавању свих еволутивних аспеката друштва.

У другом есеју, посвећеном марксистичкој економској теорији, као главном пољу за проучавање марксизма, дубљем, оригиналнијем, и са више знања писаним, проф. Маршал изгледа да види у њој само „једну теорију расподеле у капиталистичком режиму”. У оквиру ове анализе, он пре свега истиче битне методолошке црте марксистичког прилажења проучавању економских феномена и своди их на три основне: прва, макроекономско (глобално) посматрање економских односа и категорија; друга, посматрање економских односа (и промена) у једном другом временском периоду и, трећа, посма-

(2) „Економска наука је реинтегрирана не само у социологији већ истовремено и у филозофији. Она у њима не претставља један део одвојен од других, већ један аспект присно повезан са другима. Најзад из ове науке, која тежи да буде наука о интегралном човеку, произиласе принципи једне генералне линије акције“ (J. Marchal: op. cit., p. 81; упореди л стр. 45, 52, 47, 48, 104).

трање економских односа као социолошких, друштвених феномена, скривених иза материјалног кретања ствари, тј. као квалитативних, друштвених односа расподеле. Са ових методолошких ставова, проф. Маршал прелази на критичку анализу квантитативно-функционалних и еволутивно-динамичких аспеката марксистичке теорије расподеле, и постепено долази до следећих закључака. Да је марксистичка економска методологија, која има за полазну тачку разматрања национални колектив а не појединца или производну јединицу (фирму), супериорнија методологија од микроекономске методологије неокласичне школе, а у извесном смислу супериорнија и од Кејнзове такође макроекономске методе, која међутим не води довољно рачуна о нехомогености друштва у вези са економским реакцијама, свдећи их на психолошке законе (с. 202). Друго, да је марксистичка методологија дугих временских периода, при којима услед дејства егзогених економских чиниоца система долази до еволуције институција, прихватљива и научно основна, и да се од ових промена у оквиру институција мора поћи при разматрању питања расподеле националног дохотка (с. 209). Треће, да се марксистичка идеја, и разрада економске теорије у том смислу, на бази социолошког, квалитативног схватања карактера економских категорија, као „живих односа између људи” и „о њиховом међусобном понашању” које стоји иза објективног карактера ствари, — и о економском значају ових „објективних односа ствари” само у оној мери у којој служе као основа за разматрање друштвених односа који стоје иза њих, — мора прихватити као научна обрада економске теорије (с. 211). Четврто, да је и марксистичка теорија расподеле која се такође има разумети под већ изнетим методолошким претпоставкама и у смислу примарне расподеле између две основне класе капиталистичког друштва, прихватљива, ако се под глобалним фондом најамнина схвати психолошки а не физиолошки минимум, тј. уз укључење историских елемената (с. 277). Што се, у вези с тим, тиче фактора који утичу на ниво глобалног фонда најамнина, проф. Маршал изражава сумњу, ослањајући се на француске статистичке податке за последње две деценије, да је икада доказано на озбиљан начин да пораст стопе продуктивности у глобалним размерама има утицаја на повећање апсолутног или релативног нивоа најамнина у оквиру националног дохотка (с. 229). Док, у вези са секундарном расподелом масе вишка вредности, у односу на специфичне функције осамостаљених функција капитала, проф. Маршал је близак гледишту Х. Бартолија, да је ова секундарна расподела дата и сама тек као полазна тачка, али ипак „једна за разумевање модерног света суштинска теорија” (с. 232). Пето, у вези са законима еволуције економског система који се налазе у марксистичкој економској теорији (закон акумулације, концентрације и централизације капитала, пада профитне стопе, нужног прерастања капиталистичких у социјалистичке институције, на извесном степену развитка економског система капитализма), проф. Маршал, уопште узев, изражава сумњу у научну вредност ових динамичких елемената марксистичке економије прихватајући неке од ових закона само у условном смислу

као „најопштије линије кретања где су тенденцијални закони еволуције у оквиру режима, закони који изражавају само једну могућност, вероватноћу, а не извесност” (с. 254). Само би се у том смислу тумачења и прихватања динамичких и еволутивних аспеката марксистичке теорије могао да избегне — по проф. Маршалу — њихов метафизички аспект, и „добрио један неутралан механизам анализе”, „користан и за оне који нису марксистичког убеђења” (239).

III. У целини узев, анализа проф. Маршала изгледа нам један од најуспешнијих послератних покушаја у западној литератури да се кроз аспект економске теорије обухвати и прикаже марксизам у свим својим компонентама и да се осветле његове методолошке основе. Проф. Маршал има шире концепције, објективнији је и непристраснији аналитичар и критичар, и бољи је познавалац (нарочито марксистичке економске теорије) од низа других аутора који су се бавили истим проблемом. Његове концепције, иако се већ налазе и код других аутора, дате су у једној целовитој синтези коју не срећемо често; његова методолошка разрада марксистичке економске теорије, иако не потпуна, најбоља је и најпотпунија за коју знамо; његов у великом степену непристрасан и објективан тон омогућио му је да прихвати велики део закључака и методологију марксистичке теорије од основне важности за научну обраду у области економске теорије. Ипак, неки његови ставови не изгледају до краја анализирани, каогод што неки његови закључци не одговарају, по нашем мишљењу, премисама и претходним анализама које је сам проф. Маршал извршио. Најзад, у неким гледиштима је утицај других аутора на проф. Маршала врло јак, и он њихове ставове *explicitè* наводи као своје, иако они немају места у аналитичком контексту. Због вредности дела, на њих се ваља критички осврнути, и ми ћемо то у даљем излагању и учинити.

Пре свега, иако у најопштијем виду и условно прихватљива, основна теза ауторова није тачна јер је недовољно диференцирана. Из ње он после извлачи и све остале, о могућности обухватања и објашњења свих видова марксистичког учења, кроз политичку економију, нити теза о интегрираности свих других научних дисциплина — филозофије, социологије, политике — у економској теорији. Оваква интерпретација одузимала би марксистичкој економској теорији њен посебан и специфичан предмет и методологију проучавања, укидајући истовремено прецизан карактер њених категорија и закона, и утапајући је у неку општу науку о друштву или идентификујући са марксизмом уопште. Не треба заборавити на енглеску класичну школу из које марксистичка економска мисао, иако критичка према њој, произилази, и на формалну, садржајну и методолошку везаност за њу.

Затим ова теза која недовољно или уопште не диференцира различите области друштвених наука, макар оне биле прожете марксистичком методологијом и филозофијом, омогућила је проф. Маршалу да врло слободно третира, или критикује, извесне чисто економске аспекте Марксовог система већ према томе да ли им је

аутор придавао, у зависности од своје полазне тачке, шири социолошко-филозофски значај који они немају увек или који се из њих не могу извући у сваком моменту анализе; или је инсистирао на једном ужем чисто аналитичком, неутралном, функционалном карактеру економских категорија и закона, од којих је марксистичка економска теорија увек нешто више. Јер, ако је марксистичка економска методологија јединство и историске (индуктивне) и логичке (дедуктивне) методе, као што је то данас опште прихваћено и у немарксистичкој литератури и оцењено као њен надмоћан квалитет (3), није дозвољено да јој се критички прилази са позиција само једне од ових двеју метода. Као год што је некорисно и ненаучно да се у свакој фази теоретског развита система инсистира на посматрању економских категорија у светлости свих принципа ове методолошке синтезе.

Зато су, например, извесне интерпретације проф. Маршала, или извесне критичке примедбе, резултат врло наглашеног социолошког и историског осенчавања у којима се губи специфично економски и теоретски карактер Марксове анализе. Проф. Маршал правилно уочава макроекономски карактер деловања закона вредности, али је склон да „дубоку суштину закона” повеже са механизмом капиталистичке расподеле и са трансформацијом структура које се притом нужно развијају; које дају институцијама друштвени карактер, а производима могућност да изражавају вредност према количини потребног рада при њиховом добијању; са експлоатацијом најамних радника. У социјализму закон вредности омогућује нестајање експлоатације и класних односа; у комунизму „све форме вредности [...] нестају и историја у неку руку се завршава”, (с. 168). Идентификовање развита закона вредности са институционалистичким и историским развитаком *уопште* је очигледно код проф. Маршала, и он је ту на линији већ познатих инспирација и интерпретација старијих аутора (В. Сомбарт, П. Струве и др.).

Оваква интерпретација огледа се и у неким критичким примедбама на Марксову теорију расподеле. Проф. Маршал местимично тежи да Марксову теорију расподеле (вишка вредности) схвати као примарну расподелу између група (капиталиста и пролетаријата) карактеристичну за енглеске прилике и условљену њима половином XIX века, мерејући јој успут да не узима у обзир или запоставља у анализи „унутрашњи антагонизам који противставља те групе између себе”, као и нових функционалних облика расподеле који из тог супротстављања у оквиру група проистичу (с. 102, 223). У вези са тим он налази код Маркса два закона који регулишу глобални ниво најамног фонда, један, заснован на физиолошком минимуму (изгледа репрезентативан за енглеске прилике половином XIX века) и други, заснован на психолошком минимуму, који укључује историске и социјалне моменте, и који је код Маркса поменут али тео-

(3) О синтези индуктивне и дедуктивне методе код Маркса, као попуњавају превазилажења једностраности историске и класичне школе, в. А. Marchal: *Méthode scientifique et science économique*, Paris, 1952, с. 82 и даље.

ретски неразрађен. Исто тако, критички примећује проф. Маршал, што се тиче глобалне расподеле дохотка између група и у оквиру оне коју чини маса пролетаријата, Маркс нас није снабдео никаквом индикацијом, никаквим апаратом анализе, није извео никакве законитости. То исто вреди, према проф. Маршалу, и за расподелу масе вишка вредности у оквиру класе капиталиста. Расподела просечног профита на различите функције капитала само може бити полазна тачка. Разлоге овог теоретског неразвијања секундарних облика расподеле и њихових законитости, проф. Маршал жели да протумачи Марксовим основним методолошким ставом да „само проучавање конфликта између социјалних класа, стварно између радника и капиталиста, може да доведе до закона [...] што произилази из уметања метафизике у социологију, и, у том смислу, треба да буду елиминисана” (233, подвукао И. М.).

И ова интерпретација теорије расподеле не изгледа тачна. И у њој проф. Маршал полази при критичкој оцени економске теорије расподеле са позиција које су методолошки недозвољене. Оне су управо у супротности са истакнутим, и од стране проф. Маршала тачно уоченим, Марксовим претпоставкама теоретске анализе. Марксов макроекономски поступак нити дозвољава, нити омогућује да се питањима секундарних облика расподеле приђе ближе него што је он учинио. Развијање секундарних облика расподеле и њихових специфичних законитости (даље од расподеле профитне стопе између предузетника, каматоносних капиталиста и рентијера) значило би прићи општој анализи капиталистичке расподеле са специфичних историских и, методолошки, микроекономских аспеката. То би уједно значило одрећи се посматрања економских промена и динамичких елемената у систему са гледишта једног дугог временског периода, и прећи на анализу краћих и кратких периода. Што се тиче социолошких елемената у економској теорији, то би такође претстављало промењену оптику посматрања. Уместо њеног основног значења — посматрања економских категорија као друштвених, а не техничких и материјалних категорија, и узимања за полазну тачку анализе оних социјалних група за које је социолошка анализа утврдила карактер репрезентативности — то би, упоредо са микроекономским прилажењем проучавања, значило унети у економску теорију још више социолошких елемената: специфичне за сваку поједину друштвену целину разлике у оквиру група (појединаца, институција, слојева); као потрошача, произвођача различитих психолошких и економских реакција. Другим речима, свака даља анализа која би проширивала место социолошких елемената у економској теорији, ради истраживања специфичних, микроекономских законитости, нужно би захтевала — да би била научна — укључивање и проучавање свих институционалистичких и структуралних односа у датом систему, свих односа између и у оквиру класа, појединаца и група, да би се добио одговор на питање о секундарним, специфичним законима расподеле. Анализа би тада нужно била микроекономска, кратког временског периода (због сталних промена низа варијабилних вредности у систему) и искључиво динамичка. Она би дакле захтевала специфичне,

нове претпоставке и методологију анализе, и формулисала би специфичне, релативно уске, по трајању и значају, законитости, вредне за рационално прилажење економским проблемима и економској политици дате земље. Марксова теорија расподеле која истражује опште законитости расподеле капитала и која лежи на гореизнетим методолошким претпоставкама у циљу откривања тих законитости, не може се критиковати за оно што она није хтела, нити је могла на бази изнетих претпоставки да каже. Нити се може упутити преко марксистичкој социологији да није била у стању да пружи економској теорији материјале и аналитичка средства за једно такво теоретско проширење економске анализе. Сам Маркс, — а после њега и други марксисти, — показао је у низу политичко-социолошких студија колико су односи у оквиру класа сложени и диференцирани (на пример у *Класним борбама у Француској*), али, природно, методологију такве обраде проблема није могао пренети на проучавање основних економских законитости расподеле у капитализму.

Трећа група критичких примедба проф. Маршала односи се на његову интерпретацију динамичких аспеката Марксовог економског система. Овде је проф. Маршал најмање доследан својим сопственим анализама и највише под утицајем извесних филозофских ставова који су страни марксизму. Стојећи некритички на ставовима Бигоа (4), проф. Маршал оспорава уствари могућност научног констатовања развитка унутрашњих противречности економских категорија и закона (он назива ове противречности „затегнутости“, „напетости“ у економском систему). Зато он не види ни могућност научног формулисања закона који су еволутивног, динамичког карактера. Услед деловања тенденција са супротним дејством — разних економских и социјалних компензационих снага које онемогућују развијање и спровођење закона — проф. Маршал се, у најмању руку, врло скептично односи према научној вредности закона као што су закони концентрације и централизације капитала, тенденције пада профитне стопе, општег закона акумулације, као и промене система и структура у правцу колективизма и социјализма које из деловања ових закона нужно следе. Највише што допушта јесте схватање ових закона у смислу могућности, вероватноће, али не и извесности. Зато он пледира за одбацивање и напуштање марксистичких закона *развитка* који имају *метафизички* карактер, и залаже се за једну концепцију „простих тенденцијалних закона, са широком психолошком основом“.

Корен оваквог става проф. Маршала према динамичким и еволутивним елементима у марксистичкој економској теорији треба, између осталог, тражити у његовој непрестаној тежњи. — што је уосталом и сврха читавог његовог рада — да из марксистичке економије извуче све елементе који би могли да послуже као „неутралан“ аналитички механизам за проучавање модерног капиталистичког друштва, специјално проблема расподеле. Зато је потребно искључити из ње филозофско-метафизички баласт. Ово је став ко-

(4) Pierre Bigo: *Marxisme et humanisme, Introduction à l'oeuvre économique de Karl Marx*, Paris, 1954.

јим су данас пошли и многи други економисти на Западу, али је он досада остао без резултата и завршио се неразумевањем самог економског учења Марксовог (5). У читавој претходној анализи проф. Маршал је најдаље од тог става, али му најзад ипак на крају плаћа свој данак. Међутим, основни разлог оваквог става лежи, по нашем мишљењу, у несхватању да сви елементи Марксове економске методологије произлазе из дијалектичке методе, као основне полазне тачке, на коју се наслања и специфична методологија у области економских односа. Правилно истичући специфичну економску методологију и њене основне црте, проф. Маршал није приметио да јој општа дијалектичка метода даје још једно квалитативно својство, а наиме посматрање економских категорија и закона као друштвених односа који се могу схватити само у развиту, и чији се развитак може схватити и научно изложити само као развијање супротности и противречности. Исто тако, он није схватио, да је сам формални карактер економске методологије (макроекономски, дугих периода, социолошки) условљен и одређен овом основном методолошком компонентом. Јер ако се пође од става, који проф. Маршал преузима од Бигоа, да „саме по себи чињенице [у друштвеној и економској области живота, И. М.] никада не противурече између себе; да се не противстављају; оне јесу, и то је све” (с. 236), онда се не види ни потреба а ни научна и теоретска надмоћност једног макроекономског, социолошког, у дугим временским релацијама схваћеног приступања при економском проучавању. Нити има у том смислу великог значаја, са научне тачке гледишта, хуманизација економске теорије. Економске категорије су дате по себи, дакле апсолутизоване и дерелативизоване, и горње методолошке премисе нису ни потребне за њихово анализирање. Зато је противречна и сама анализа проф. Маршала која прихвата марксистичку економску методологију а не прихвата дијалектичку основу те методе (6). Остаје нужно њихово јединствено посматрање, да би се разумели динамички аспекти Марксовог економског система. А са овим јединством нема никакве научне везе нити је спојива икаква социјална и филозофска метафизика. Самим тим, ако је прихваћена као једна од основних методолошких црта и социолошки аспект посматрања економских односа, а хуманизација економске теорије схваћена као циљ савремене науке (и у оквирима проучавања на Западу), — нема никаквог искључиво неутралног аналитичког теоретског механизма ни неутралне економске теорије. Та идеја је изгледа јасна и проф. Маршалу, али он није у стању да прихвати све њене консеквенце.

И. Максимовић

(5) Као што је то напр. случај са анализом коју је извршила Јоан Робинсон: „Марксове економске анализе у ужем смислу“ иако је „овај специјализован приступ можда неприродан, и истина је да ниједан појединачан аспект Марксових аргумената не може бити стварно схваћен без обухватања целине“ (An Essay on Marxian Economics, London, 1942, p. VI).

(6) Са исте тачке гледишта је зато неприхватљива и Маршалова интерпретација марксистичког схватања односа човека, индивидуе, и друштвене средине и човека и технике, али у ова питања нисмо улазили (Б. с. 249 и даље).